

Yayın Geliş Tarihi: 02.11.2017
Yayına Kabul Tarihi: 26.12.2017
Online Yayın Tarihi: 06.04.2018
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.348811

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 19, Sayı: 4, Yıl: 2017, Sayfa: 549-578
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE FİNANSAL SERBESTLEŞME DÖNEMİNİN MEVDUAT BANKALARI FON KAYNAK VE KULLANIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Nilgün ACAR BALAYLAR*

Öz

Finansal sektör ve makroekonomik koşullar birbirini karşılıklı etkileyerek şekillenirler. Sağlam bir reel sektör için sağlam ve fonksiyonlarını yerine getiren bir finansal sistem şarttır. Aynı şekilde reel sektörde ortaya çıkan sorunlar ödeme güçlükleri aracılığı ile finansal sistemi zora sokabilir. Bu nedenle reel sektör ve finansal sektör birlikte birbirini şekillendirir. Makroekonomik çerçeveyi belirleyen hükümetlerin uyguladığı ekonomi politikaları iken makroekonomik ilişkilerin şekillendiği iklimi belirleyen ise yasal ve kurumsal düzenlemelerdir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye’de finansal sistemin en önemli unsuru olan mevduat bankalarında fon kaynak ve kullanımındaki yapısal değişim 1980 sonrası dönem için yapısal ve makroekonomik iklim çerçevesinde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Serbestleşme, Banka Fon Kaynak ve Kullanımları.

Jel Kod: E44, F62, F41, G21

EFFECTS OF FINANCIAL LIBERALIZATION PERIOD IN TURKEY ON DEPOSIT BANKS FUND SOURCES AND USES

Abstract

Financial sector and macro economic conditions are formed in a mutual interaction. For a sound real sector durable and functioning financial system is a must. Similarly problems in the real sector due to financial difficulty can cause problems for the financial system. Therefore real sector and financial sector do form each other simultaneously. While it’s the government’s economical policies that set the microeconomic framework, legal and institutional regulations set the climate that the macroeconomic relations are formed. Therefore in this study the structural change after 1980s for flow of funds in the deposit banks, that are the key element of the financial system in Turkey, will be analysed in the structural and macroeconomic climate.

Keywords: Financial Liberalization, Deposit Banks Fund Sources and Uses,

Jel Code: E44, F62, F41, G21

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, nilgun.balaylar@deu.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, 24 Ocak 1980 Kararları sonrasında Türkiye’de finansal serbestleşmeye yönelik atılan adımların finansal sistemin en önemli unsuru olan bankacılık sektöründe ortaya çıkan yapısal değişimin analizini yapmaktır. Çalışmanın temel savı, finansal serbestleşme yaklaşımına göre gelişmekte olan ülkelerde finansal serbestleşmenin tasarrufları artıracığı ve bu ülkelerin yabancı sermayeye olan bağımlılıklarını ortadan kaldıracağı öngörüsünün, Türkiye ekonomisi için geçersiz olduğudur. Finansal sistemin serbestleşmesi yönünde alınan kararların beklendiği şekilde etki yaratabilmesi için ekonomide makroekonomik istikrarın sağlanmış olması gerekir. Makroekonomik istikrarla beraber serbestleşme sonrasında finansal sistemin karşı karşıya kalacağı yeni risklere karşı düzenleme ve denetim de devreye sokulmalıdır.

Çalışmada birinci bölümde finansal serbestleşme hipotezinin gelişmekte olan ülkelere yönelik kurgusu ele alındıktan sonra, ikinci bölümde Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında finansal serbestleşmeye yönelik alınan kararlar ve bu kararların gerek ekonomik yapıda gerekse bankacılık sektöründe yarattığı etkiler analiz edilmiştir. Türkiye’de finansal serbestleşme sonrasında makroekonomik yapıda ve bankacılık sektöründe ortaya çıkan değişimi 2000 krizi öncesi ve sonrası şeklinde iki farklı dönemde incelemek daha doğru olacaktır. Bu bağlamda, 2000 yılı öncesi ve sonrası dönemi için ayrı ayrı makroekonomik değişkenler yardımıyla mevduat bankalarının içinde buldukları makroekonomik çerçeve ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yine mevduat bankalarının fon kaynak ve kullanımlarının söz konusu dönemde gerek iç gerekse dış koşullara bağlı olarak ne yönde değiştiği irdelenmiştir.

Çalışma, finansal serbestleşme sonrası Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörünün yapısal dönüşümüne yönelik genel bir değerlendirme ve politika önerileri ile sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmadan beklenen temel katkı; finansal serbestleşmenin makroekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik ekonomi politikaları, yapısal denetim ve düzenleme uygulamaları ve ülkenin gerçeklerine uygun bir döviz kuru politikası ile desteklenmedikçe beklendiği gibi finansal sistemi büyütürken yabancı kaynak bağımlılığını azaltmaktan ziyade, kaynak bağımlılığının devamlılığını sağlayan temel mekanizmalara sahip olduğunun ortaya konulmasıdır.

FİNANSAL SERBESTLEŞME

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulanan finansal baskı stratejisi sermaye dağılımında verimsizliğe, finansal aracılık faaliyetlerinde ise zayıflamaya yol açmıştır. 1980’li yılların başında ve ağırlıklı olarak 1990’lı yıllarda ülkeler arasında sermaye hareketlerine yönelik serbestleşme ve buna bağlı olarak özel sermaye hareketlerinde belirgin bir artış ortaya çıkmıştır. Bu süreç gelişmiş ülkelerde başlamış ve gelişmekte olan ülkelerde de kabul görmüştür (Santana ve

Garcia, 2004: 2). Bir grup gelişmekte olan ülke kademeli olarak finansal serbestleşmeyi kabul ederek hızla küreselleşen ve yükselen pazar ekonomileri olarak bilinen ülkeleri oluşturmuştur. Bu ülkeler finansal serbestleşme öncesi döneme göre daha yüksek büyüme hızlarına ulaşmışlardır (Das, 2004: 870).

Finansal serbestleşme düşüncesinin temelinde tasarruf fazlası olan ülkelere tasarruf açığı olan ülkelere kaynak aktarılması ve böylece kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması fikri yatmaktadır. Tasarruflar istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için yatırımların kaynağıdır. Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin düşük olması tasarruf yetersizliğine ve dolayısıyla düşük yatırımlara yol açmaktadır. Düşük yatırımların yanı sıra yüksek nüfus artışı kişi başına düşen gelir düzeyinde istenilen artışın sağlanmasını engellemekte ve bu süreç yine tasarrufların düşük kalmasına yol açmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu kısır döngüden çıkış için çözüm yolu olarak bu ülkelerin dış kaynakları ülkelere çekmeleri bunun içinde finansal sistemi serbestleştiren uygulamalara ihtiyaç olduğu görüşü ortaya atılmıştır.

Finansal serbestleşme; hükümetlerin dış tasarrufları kendi ülkelerine çekmek için finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamaları olarak tanımlanmakta ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir (Flora-Dymski, 2007: 1270). Finansal serbestleşme genel olarak ekonomide devletin doğrudan müdahalelerinin azaltılması yönündeki eğilimin genişletilmesi olarak nitelenebilir.

McKinnon (1973) ve Shaw’a (1973) göre finansal serbestleşme tasarruf arzı ile talebini eşitleyen daha yüksek faiz oranları anlamına gelmektedir. Yazarlara göre yüksek faiz oranları tasarrufların kullanımını daha etkin kılmının yanısıra tasarruflar ve finansal aracılığı da artıracaktır (Balasa, 1989: 1). Finansal baskı, finansal kurumları düşük ve negatif reel faiz ödemeye zorlayarak özel kesimin finansal tasarruflarını azaltır. Sermaye birikimi önündeki en önemli engel budur. Finansal serbestlik gelişmekte olan ülkelerde iç tasarrufları ve büyümeyi teşvik ederek sermaye birikiminin gerçekleşmesine yardımcı olur (Achy, 2005: 70). Böylece yabancı sermaye akımlarına olan aşırı bağımlılık ortadan kalkabilir. Bu görüşe dayanarak 1980’li yıllarda gelişmekte olan birçok ülke finansal sistemini serbestleştirmiştir. Ülkeler faiz oranları üzerindeki tavan uygulamalarını kaldırmış, piyasaya girişi kolaylaştırmış, kredi tahsisindeki kararlara hükümetin müdahalesi azaltılmış ve birçok banka ve sigorta şirketi özelleştirilmiştir (Demirgüç-Kunt-Detrage, 1998: 2).

Finansal serbestleşmeye yönelik söz konusu uygulamalar yabancı sermaye girişini artırarak yüksek büyüme rakamlarına ulaşılmasını sağlarken, aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler yapısal bir değişim sürecine girmiştir.

Finansal piyasalara ilişkin kısıtlamaların kaldırılması ile beraber yükselen faiz oranları yabancı sermaye girişini teşvik etmiştir. Ancak dış tasarruflar ülkelerin dış girdi bağımlılığını azaltacak yatırımlarda kullanılmak yerine yerli ve ithal mal tüketiminin finansmanında kullanılmaktadır. Bu nedenle artan sermaye girişi, gelir artışı yoluyla tasarrufları artırmak yerine tüketimi ve cari işlemler açığını artırmak yoluyla iç tasarrufları azaltmaktadır. Yükselen faiz oranlarının teşvik ettiği sermaye girişi sonucu toplam talebi artıran diğer önemli bir faktör bankacılık kesiminde kredilerin mevduatlarından daha hızlı artmasıdır. Kredi stoklarındaki artışın en önemli kaynağı ise mevduatlar yerine dış tasarruflar olmaktadır (Yentürk, 1999: 93).

Yabancı sermaye girişinin yarattığı düşük reel döviz kurları toplam talebi de artırır. Toplam talepteki artış, hem nispi olarak ucuz kalan ithalatı hem de ticarete konu olamayan malların üretimini artırır. Ticarete konu olmayan mallara yönelik talep artışı hizmetler sektöründe yatırım artışı ile karşılanır. Söz konusu üretim artışı ticarete konu olan sektörlerden ticarete konu olamayan sektörler kaynak aktarımı ile gerçekleşirken, ülkenin ihracatı olumsuz etkileyecektir. Aynı zamanda ithalatın daha cazip hale gelmesi ile ithalata rakip sektörler tasfiye sürecine girer. Böylece arzın ithalata bağımlılık oranı artar, dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde üretimin yapısı da değişir.

Gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayeyi çekmeye yönelik yüksek faiz politikası yurtiçi yatırım kararlarını olumsuz etkiler. Aynı zamanda bu ülkelere yönelik sermaye akımları reel yatırımlardan çok rant getiren spekülasyon aktivitelere yöneliktir. (Yentürk, 1999: 94) .

Bütün bu olumsuzlukların yanı sıra zaten yetersiz olan yurtiçi tasarrufların önemli bir kısmı, dış faiz ödemeleri nedeniyle yurtdışına transfer edilir. Finansal serbestlik gelişmiş ülkelere (GÜ) gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) kaynak aktarımı sağlamak yerine yüksek iç faiz oranları aracılığıyla GOÜ'lerden GÜ'lere kaynak aktarımını sağlamıştır.

TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞME SÜRECİ VE BANKA KAYNAK VE KULLANIMLARI

1980-1999 Döneminde Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

1980 öncesi dönemde izlenen para, faiz ve döviz kuru politikaları sonucu ülke ciddi bir enflasyon ve süreklilik gösteren bir dış açıkla karşılaşmıştır. Bu olumsuzlukların çözümü için yapısal bir reform programına gereksinim duyulmuş ve 24 Ocak 1980 tarihinde temel felsefesi piyasa mekanizmasına dayanan kararlar alınmıştır. 24 Ocak yapısal reform programının kısa dönemli hedefleri, iç talebin kısılmasıyla enflasyonun kontrol altına alınması ve devalüasyon yolu ile de dış dengenin sağlanmasıdır. Programın uzun dönemli hedefi piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmaktır.

Yapısal reformaların yöneldiği konular, kısaca şu şekildedir.

- Sıkı para politikası uygulaması ve faizlerin serbestçe belirlenmesi ilkesi,
- Döviz kuru sistem ve politikasında yeniden yapılanma,
- İhracatın özendirilmesi,
- İthalat rejiminin serbestleştirilmesi,
- Finans kesimi ile ilgili önlemlerin alınması,
- KİT'lerin genel bütçeden bağımsız çalışmalarına olanak sağlayacak serbest fiyat uygulamasına geçilmesi,
- Vergi reformu.

1980 öncesi dönemde uygulanan korumacı dış ticaret politikası ile sabit döviz kuru sistemi, dışa kapalı olan, dış dünya ile rekabet edemeyen bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur. 24 Ocak kararları ile dış dengeyi sağlamak ve dünya piyasalarında rekabet edebilecek bir sanayi yapısına kavuşmak amacıyla, bir döviz kuru sistem seçimi gündeme gelmiştir. Bu seçimde sanayinin korunması endişeleri bir yana bırakılarak dış rekabete uyum, ana hedef olarak belirlenmiştir (Acar Balaylar, 2001: 100).

1 Mayıs 1981 yılına dek döviz kurları Merkez Bankası (MB) kontrolünde sık sık değiştirilmiştir. 1.5.1981 tarihinden itibaren MB tarafından günlük kur uygulamasına geçilmiştir.

2.7.1984 tarihinde 30 sayılı karar ile serbestleşme doğrultusunda büyük adımlar atılmıştır. Döviz tahsis ve transfer işlemleri bankalara bırakılmış, bankaların döviz mevcutlarını bankacılık işlemleri çerçevesinde kullanmaları serbest bırakılmış, kişilerin döviz bulundurmaları suç olmaktan çıkarılarak, bankalarda döviz tevdiat hesapları açtırma olanakları tanınmıştır. Bu uygulamanın amacı bankacılık sisteminin kaynaklarını artırmak, bankaların yurtdışında bulunan dövizlerini yurtiçine çekmek ve sermaye çıkışını durdurmaktır.

1988 yılı Ağustos ayında döviz kurlarının piyasa koşullarında belirlenmesi sistemine geçilmiştir. Bu amaçla MB bünyesinde döviz efektif piyasaları açılmıştır¹. Böylelikle MB'nın kur politikasına yardımcı olacak bir araç sağlanmış ve bankacılık sisteminde döviz ve efektif rezervlerinin etkin kullanımı yönünde önemli bir adım atılmıştır. Yine aynı şekilde bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının merkez bankası kaynaklarına ihtiyaç duyulmaksızın karşılanabilmesi ve kısa vadeli likidite fazlalarının değerlendirilmesi amacıyla 1986 yılında Bankalararası Para Piyasası kurulmuştur (TCMB, 2002: 4).

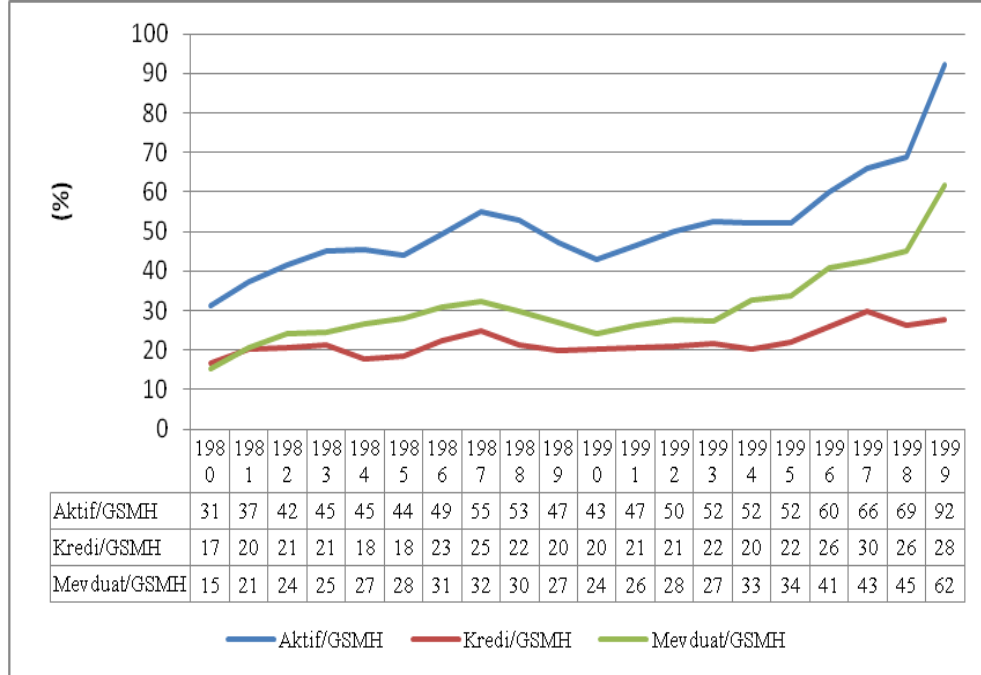
¹ Döviz-Efektif Piyasaları faaliyetleri 8.8.1988 tarihinde kur belirleme seansları ile başlamış ve daha sonra 14.9.1988'de TL-Döviz, TL-Efektif Piyasaları, 21.9.1988'de Efektif-Efektif, Döviz-Döviz ve 12.10.1988'de Döviz Depoları ve TL Depo-Döviz Depo Piyasaları açılmıştır. TCMB **Yıllık Rapor**,1989, s. 41.

1989 yılında meydana gelen önemli bir gelişme, 11.8.1989 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 32 sayılı kararla kambiyo rejiminin daha fazla serbestleştirilmesi ve böylece IMF'in geçiş yeterlilik koşullarına ulaşılabilecek düzenlemelerle, Türkiye'nin VIII. madde ülke grubuna yani parası konvertibil ülke grubuna geçmesi olmuştur². IMF 22 Mart 1990 tarihinde TL'nin konvertibil dövizler ailesine katıldığını resmen ilan etmiştir.

32 sayılı karar ve buna ilişkin tebliğler ile Türk Kambiyo Rejiminde önemli yenilikler getirilmiştir. Böylece, Türk Lirasına konvertibil olan bir para birimi niteliğinin kazandırılması için gerekli hukuki çerçeve çizilmiştir. 30 sayılı kararı izleyen 32 sayılı kararlar dış ticaret ve kambiyo rejimini libere etme özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda yapılan düzenlemeler sonucu sermaye hareketleri önündeki tüm engeller kaldırılarak tam finansal serbestleşme sağlanmıştır. Bu süreç içerisinde faiz oranlarının piyasada serbestçe belirlenmesi için gerekli adımlar atılmış ve 1988 yılında faiz oranları serbestçe belirlenmeye başlanmıştır. Türkiye'de yabancı banka açılmasına veya yabancı bankaların şube açmalarına yönelik kısıtlamalar kaldırılmış ve böylece yerli bankaların daha rekabetçi bir ortamda faaliyet göstermeleri yönünde önemli bir adım atılmıştır. Mevduat sertifikaları, yatırım fonları, banka bonoları, finansman bonoları gibi yeni finansal araçlar bankacılık sisteminde kullanılmaya başlanmıştır. Böylece sektörde fon kaynakları çeşitlenmiştir (TCMB, 2015: 23).

Finansal liberalizasyona yönelik atılan adımların yarattığı rekabetçi yapı ve ürün çeşitliliğindeki artışın yanı sıra teknolojik altyapının da gelişmesi ve yasal - kurumsal çerçeve alanlarında olumlu gelişmeler yaşanması sektörün büyümesine katkıda bulunmuştur. 1980 yılında bankacılık sektöründe toplam aktiflerin gayri safi milli hasıla'ya (GSMH) oranı yüzde 31,4 iken bu pay yıllar itibariyle devamlı artış göstermiş ve 1999 yılında yüzde 92,1'e ulaşmıştır(Grafik 1).

² VIII. maddede; cari ödemelerde hiçbir kısıtlama yapılmaması, katlı kur uygulanmaması, ikili ticaret anlaşmalarının kaldırılması, ulusal paranın döviz karşılığı satın alınmak zorunda olduğu hükümleri yer almaktadır. Böylece Türkiye tarafından piyasaya döviz sınırlamaları getirmek şeklinde herhangi bir müdahalenin yapılmayacağı garantisi verilmiştir.

Grafik 1: 1980-1999 Döneminde Türkiye’de Bankacılık Sektöründe Aktif, Mevduat ve Kredilerin GSMH’ya Oranı (%)

Kaynak: : TBB, Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1959-2016, www.tbb.org.tr

Finansal serbestleşme ile bankacılık sektöründe aktif büyüklüğü ve banka sayısı artarken bu dönemde Türkiye ekonomisinde büyüme ve reel faiz oranları dalgalanmalar gösterirken, kronik yüksek enflasyon, kamu açıkları ve dış ticaret açığının giderek artması makroekonomik istikrarsızlıkları artırmıştır (Tablo 1). 1980 kararları sonrası ihracatın özendirilmesi ve ithalatın çekiciliğinin azaltılması amacıyla 1988 yılına kadar net bir şekilde ulusal parayı eksik değerlendiren döviz kuru politikası uygulanmıştır. 1988 sonrası dönemde ise, yıllar itibarıyla değişmekle beraber, genelde ulusal parayı aşırı değerlendiren döviz kuru politikası egemen olmuştur. Döviz kuru politikasında ortaya çıkan bu değişim dış ticaret bilançosu açıklarını artırmıştır. 1980-90 döneminde yıllık ortalama 770,9 milyon dolar yabancı sermaye girişi gerçekleşirken sermaye hareketlerine tamamen serbesti tanınan 90-99 döneminde bu rakam 3 milyar 94 milyon dolara çıkmıştır. Bu dönemde bütçe açıklarının tempolu bir şekilde, kesintisiz artması ve bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi hazine faiz oranlarını önemli oranda arttırmıştır. 1980 yılında kamu açıklarının finansmanında iç borçlanma payı %30 oranında iken, 1990’lı yılların başlarında ortalama %80'lere ulaşmıştır (Atamtürk, 1994: 24). Bu gelişmenin yanında, iç borçlanmanın kompozisyonu kısa vadeli borçlar lehine değişmiştir. Özellikle 1990-99 dönemi hazinenin borçlanma gereksinimindeki artışa paralel olarak faiz oranları hem nominal hem de reel olarak

önemli oranda artmıştır. Bu dönemde enflasyon oranı artmasına karşın 1980-89 döneminde ortalama reel faiz yüzde 1,99 iken 1990-1999 döneminde bu oran yüzde 16,49'a çıkmıştır. Finansal serbestleşme sonrası pozitif reel faizlerin oluşumu yoluyla kaynak artışına bağlı olarak yatırım ve ekonomik büyüme de beklenen artış arzu edilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Pozitif reel faizlerin yarattığı mevduat artışına karşın kredilerdeki artış mevduat artışının altında kalmıştır (Grafik 1). 1980 yılında mevduatların GSMH'ya oranı yüzde 15 iken kredilerin GSMH'ya oranı yüzde 17 dir. Serbest faiz politikasını geçilmesi ile birlikte mevduatlarda beklendiği şekilde artış yaşanmış ve 1999 yılında söz konusu oran yüzde 62'ye yükselirken kredilerin oranı sadece yüzde 28'e ulaşmıştır.

Bu gelişmelere bağlı olarak da yatırımların hasıla içindeki payı 1980-89 döneminde de ortalama olarak yüzde 20,4 iken 1990-1999 döneminde sadece 2,4 puan artarak yüzde 22,8'e ulaşmıştır. Ekonomik büyüme ise sırasıyla yüzde 4,1'den yüzde 4'e düşmüştür.

Tablo 1: 1980-1999 Döneminde Türkiye Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Veriler

	Dış Ticaret Dengesi (MN \$)	Cari Açık/Y	Sermaye Finans Hs. (MN \$)	Hazine Faizi %	Büyüme hızı %	TÜFE (%)	S/Y (%)	I/Y (%)	İşsizlik Oranı %	KKBG/ GSYİH	Reel Faiz Oran
1980	-4.999	-3,8	672	---	-2,4	115,6	12,8	20,3	8,3	6,6	-
1981	-4.230	-2,0	899	---	4,9	33,9	17,4	19,2	7,3	3,0	-
1982	-3.096	-1,1	280	---	3,6	21,9	14,1	18,2	7,2	2,7	-
1983	-3.507	-2,4	883	---	5,0	31,4	14,0	19,0	7,9	3,7	-
1984	-3.623	-1,8	73	43,0	6,7	49,7	13,8	18,2	7,8	4,0	-4,49
1985	-3.385	-1,1	1065	50,6	4,2	44,2	20,5	19,3	7,3	2,7	4,44
1986	-3.648	-1,5	2124	52,8	7,0	30,7	25,1	21,7	8,1	2,7	16,92
1987	-3.968	-0,7	1891	49,0	9,5	55,1	26,2	22,9	8,5	4,5	-3,91
1988	-2.673	1,3	-958	64,4	2,1	61,6	29,1	24,2	8,7	3,6	1,71
1989	-4.167	0,7	780	59,8	0,3	64,3	24,4	21,1	8,9	4,0	-2,74
1990	-9.343	-1,3	4.037	54,0	9,3	60,4	24,7	21,2	8,2	5,5	-3,99
1991	-7.454	0,1	-2.397	80,5	0,9	71,1	24,6	22,1	8,2	7,5	5,49
1992	-8.156	-0,5	3.648	87,7	6,0	66,0	24,0	21,9	8,5	7,9	13,07
1993	-14.083	-2,7	8.903	87,6	8,0	71,1	25,1	24,6	8,9	7,7	9,64
1994	-5.164	1,5	-4.257	164,4	-5,5	125,5	24,9	22,8	8,5	4,6	17,25
1995	-14.072	-1,0	4.565	121,9	7,2	76,0	24,6	22,8	7,6	3,7	26,08
1996	-20.403	-1,0	5.483	135,2	7,0	79,8	22,3	23,8	6,6	6,5	30,81
1997	-22.298	-1,0	6.969	127,2	7,5	99,1	23,4	25,1	6,8	5,8	14,11
1998	-18.948	0,7	-840	122,5	3,1	69,7	24,3	23,1	6,9	7,1	31,11
1999	-14.083	-0,4	4.829	104,3	-3,4	68,8	20,1	19,3	7,7	11,6	21,03
1980-89	-3.729	-1	770,9	53,3	4,1	50,8	19,7	20,4	8,0	4	1,99
1990-99	-13.400	-0,6	3.094	108,5	4,0	78,8	23,8	22,8	7,8	7	16,46

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Göstergeler, TCMB EVDS.

Diğer bir ifade ile finansal serbestleşme sonrası yabancı sermaye girişlerinin tetiklediği beklenen yüksek yatırım ve büyüme rakamları gerçekleşmemiştir. Bu dönemde hazinenin piyasadan net borçlanıcı konumda olmasının yanı sıra bankacılık sektörü içinde oldukça yüksek paya sahip kamu bankalarının görev zararlarının fonlanması ihtiyacı, faiz oranları üzerinde artış yönünde baskı yapmıştır. Aynı zamanda 1994 yılında yaşanan kriz sonrasında tasarruf mevduatlarının yüzde yüz devlet güvencesi altına alınması ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarını gündeme getirmiştir. Makroekonomik dengesizliklerin

artması ve devlet tahvillerinin yüksek getiri sağlaması sonucunda bankacılık sektöründe elde edilen kaynakların ağırlıklı bir kısmı devlet tahvili alımında kullanılmıştır. Böylece bankacılık sektörünün reel sektörü finanse etme fonksiyonu zayıflamış, bankalar adeta kamuyu finanse eden kurumlar haline gelmiştir. Kamu sektörünün genişlemesi ile ortaya çıkan dışlama etkisi özel sektörün büyümesini olumsuz etkilemiştir. Reel ekonomide ortaya çıkan bu olumsuz gelişmeler finansal serbestleşmeden beklenen olumlu etkilerin ortaya çıkmasını engellemiştir.

Türkiye’de 1980-1999 Döneminde Bankacılık Sektöründe Fon Kaynakları ve Kullanımlarının Analizi

1986-1999 dönemi için bankacılık sektöründe fon kaynaklarının dağılımı incelendiğinde de finans sisteminde ortaya çıkan yapısal değişimin banka bilançolarına da yansdığı görülmektedir. Reel faizlerin pozitif düzeye çıkmasının etkisi özellikle mevduatların payını önemli oranda etkilemiştir. Tablo 2’den takip edilebildiği üzere yükselen faiz oranları karşısında tasarrufları vadesiz mevduatta tutmanın alternatif maliyeti arttığından, vadesiz mevduatların fon kaynakları içindeki payı 1986 yılında 15,59 iken bu oran giderek düşmüş ve 1999 yılında yüzde 4,11’e inmiştir. Beklendiği şekilde vadeli mevduatların oranı artmıştır. Türkiye’de 1984 yılında bankalarda, yerleşiklerin döviz tevdiat hesapları (DTH) açmalarının serbest bırakılması ile birlikte, yüksek enflasyon ve döviz kurlarının ihracatı teşvik amacıyla tempolu bir şekilde artması, döviz mevduatlarını TL mevduatlarına alternatif bir tasarruf aracı haline getirmiştir. Bu nedenle mevduatların bir kısmı döviz cinsinden vadeli mevduata dönüştüğünden yıllar itibarıyla TL cinsinden vadeli mevduatların payı düşerken DTH’ların payı artmıştır. DTH’larının TL cinsinden vadeli mevduatların payını geçtiği yıllar dahi olmuştur. DTH’ların bu dönemde ortalama yüzde 55’i vadeli mevduatlardan oluşmaktadır.

Dışa açılma süreci ile birlikte bankaların uluslararası piyasalardan fon bulma imkanlarının kolaylaşması ile birlikte bankaların döviz cinsinden borçlanmaları da artmıştır. 1986 yılında fon kaynakları içinde dış yükümlülüklerin payı yüzde 4,98 iken bu oran dönem içinde artarak 1999 yılında yüzde 14,36’ya ulaşmıştır. Finansal serbestleşme sürecinde yabancı banka girişleri ile birlikte yeterli olmamakla birlikte sektörde öz kaynakların olumlu yönde geliştiği görülmektedir. Ancak 1999 yılında öz kaynaklar önemli oranda azalmıştır. 2000 öncesi dönemde Türkiye’de bankacılık sektöründe öz kaynak yetersizliği önemli bir sorun olmuştur. Öz kaynak yetersizliğinin nedeni sektörde hem aktif büyüklüğü hem de öz kaynak büyüklüğü açısından küçük banka sayısının büyük bankalara oranla çok yüksek olmasıdır. Aktif büyüklüğüne göre sınıflandırıldığında 1999 yılında aktif büyüklüğü 10-20 milyar dolar arasında olan banka sayısı bir iken, 5-10 milyar dolar arasında olan 6 ve 2-5 milyar dolar arasında olan banka sayısı ise 8’dir. Toplam aktifleri 1-2 milyar dolar arasında olan bankaların sayısı 11 iken 500 milyon doların altında aktif büyüklüğüne sahip banka sayısı ise 43’tür (TBB, 1999: 41).

Tablo 2: 1986-1999 Döneminde Mevduat Bankaları Fon Kaynakları (% pay)

	Vade siz Mevdu at	Vadeli Mevduat	DTH	Mevduat Sertifi kası	İhraç Edi len Men kul Kıy met ler	Dış Yüküm lülük ler	Merkezi Yön. Mevduat	TCMB' ye Yükümlü lükler	Yur tiçi Banka larar ası Yük.	Öz Kaynak lar	Diğer Yü küm lülük ler
1986	15,59	28,14	9,6	3,31	0,03	4,98	11,54	3,39	6,14	6,82	10,47
1987	15,53	20,18	13,18	3,44	0,02	4,84	12,86	5,6	5,45	7,64	11,25
1988	11,34	23,51	13,61	1,9	0,08	4,71	12,31	4,26	4,35	10,33	13,6
1989	12,25	28,16	13,71	2,01	0,39	4,59	12,71	3,25	4,32	9,47	9,14
1990	11,91	26,42	13,43	1,52	0,26	7,1	12,97	2,56	4,95	10,64	8,22
1991	10,16	28,27	18,69	1,27	0,26	7,02	9,86	1,67	4,33	10,51	7,96
1992	9,07	24,81	20,18	0,74	1,23	10,87	7,58	1,72	5,40	9,99	8,4
1993	7,63	19,11	19,41	0,32	2,55	14,09	6,84	1,86	10,02	10,36	7,81
1994	7,04	24,29	31,41	0,26	0,88	7,02	5,13	0,71	3,42	10,18	9,66
1995	5,23	25,95	31	0,19	0,99	8,54	3,89	0,34	5,59	10,38	7,89
1996	6,89	25,7	29,52	0,14	0,07	10,68	4,81	0,4	5,94	10,65	5,2
1997	4,86	23,21	26,81	0	0,45	12,83	4,59	4,19	6,59	10,21	6,27
1998	3,91	25,78	24,42	0	0,35	12,99	4,22	4,84	5,06	11,13	7,3
1999	4,11	25,9	27	0	0	14,36	4,35	3,43	4,00	9,75	5,82

*1999 yılında Para Piyasasına Borçlar yüzde 1,28 paya sahiptir.

Kaynak: TCMB EVDS’den yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Finansal serbestleşme sonrasında artan hazine faiz oranları nedeniyle 1980-1999 döneminde bankacılık sektöründe kaynakların kullanım alanlarının ağırlığı da değişmiştir (Tablo 3). Elde edilen fonların rezerv olarak tutulan kısmı 1986 yılında toplam varlıkların yüzde 14,29’u iken bu oran sürekli olarak düşmüş ve 1999 yılında 6,67 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oranın hızlı bir şekilde düşmesinin nedeni reel faiz oranlarının pozitif değerlere ulaşması ile bankaların ellerinde atıl fon tutmalarının alternatif maliyetini artırmasıdır. Tutulan rezervlerin kendi içinde dağılımına baktığımızda nakit oranı düşerken merkez bankasında tutulan rezervlerin payının yükseldiği görülmektedir. 1985 yılından itibaren zorunlu karşılık oranları düşürülmesine karşın pozitif reel faizlerin yaratmış olduğu mevduat artışı bu rezervlerin dağılımını da etkilemiştir³. Devlet tahvillerinden oluşan genel yönetimden alacaklar kalemi toplam varlıklar içinde 1986 yılında

³ 1985 yılına kadar zorunlu karşılıkların çok yüksek tutulması bankaların bu yükümlülüklerinden kaçınmalarına yol açmaktaydı. Zorunlu karşılık oranların değiştirilmesi yoluyla parasal büyüklüklerin kontrolünü olumsuz etkileyen bu durumunun ortadan kaldırılması için zorunlu karşılık oranları aşamalı olarak düşürülmüştür. Mehtap Kesriyeli, 1980’li Yıllardan Günümüze Para Politikası gelişmeleri, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Yayın No: 1997/4, 1997, s. 6

yüzde 11,74'lik bir paya sahip iken bu oran giderek artmış ve 1999 yılında yüzde 34'lük bir paya sahip olmuştur. Birlikte değerlendirilmesi gereken diğer bir kalem özel sektörden alacaklardır. Kamunun iç borçlanma ile açıklarını finanse etme yolunu seçmesi özel sektörün borçlanma imkanlarını daraltmış ve 1986 yılında sektörde kaynakların yüzde 39,72'si ile özel sektör fonlanıyor iken 1999 yılında bu oran 24,31'e düşmüştür. Dolayısıyla bankaların reel sektöre kaynak aktarma fonksiyonları zayıflamıştır. 1986 yılında Bankalararası Para Piyasasının açılması ile birlikte yurtiçi bankalar arası alacakların bilanço içindeki payı artmıştır. Bu piyasanın kurulması ile sektörde kısa vadeli kaynaklar daha etkin kullanılmaya başlanmıştır. Bankaların dışa açılma süreci ile birlikte yurtdışındaki finansal işlemlerinin artması dış varlıkların bilanço içindeki payını da artırmıştır.

Tablo 3: 1986-1999 Döneminde Mevduat Bankaları Fon Kullanımları (% pay)

	Rezervler	Nakit/Rezervler	MB Diğer Mev./Rezervler	MB'da n Alacaklar	Dış Varlıklar	Gen. Yön. den Alacaklar	Mali Olmayan Kamu Krş. Al	Yurtiçi Bnk.l ar Arası Al.	Diğer Mali Krş. Al.	Özel Sek. Alacaklar	Diğer Varlıklar
1986	14,29	18,25	81,75	-0,71	8,69	11,74	5,76	4,00	0,22	39,72	16,30
1987	12,84	15,15	84,85	1,29	7,90	12,33	5,66	3,45	0,31	36,43	19,79
1988	13,84	11,99	88,01	-0,21	13,45	12,06	5,15	3,41	0,43	31,24	20,62
1989	13,79	12,05	87,95	0,03	9,90	15,47	3,26	3,34	0,87	35,30	18,02
1990	10,83	16,96	83,04	0,00	9,30	13,60	4,35	3,54	0,62	38,96	18,80
1991	9,68	15,82	84,18	1,39	10,44	13,13	3,41	2,79	0,63	37,00	21,53
1992	8,92	15,74	84,26	2,83	14,56	11,19	1,42	4,32	0,69	36,27	19,80
1993	7,76	16,69	83,31	1,50	16,11	10,45	2,50	8,49	0,70	34,98	17,52
1994	9,64	11,62	88,38	0,47	18,74	12,72	2,50	2,65	1,12	31,95	20,21
1995	8,51	12,07	87,93	0,53	16,06	11,31	1,09	3,88	0,89	36,70	21,03
1996	7,86	11,21	88,79	0,57	12,45	17,52	0,60	4,51	0,88	39,24	16,38
1997	7,11	13,03	86,97	0,00	11,84	19,73	1,19	4,66	1,02	39,72	14,73
1998	6,87	12,81	87,19	0,00	10,33	27,82	0,82	3,73	0,91	32,43	17,10
1999*	6,67	11,65	88,35	0,01	11,85	34,00	0,92	3,27	1,59	24,31	16,52

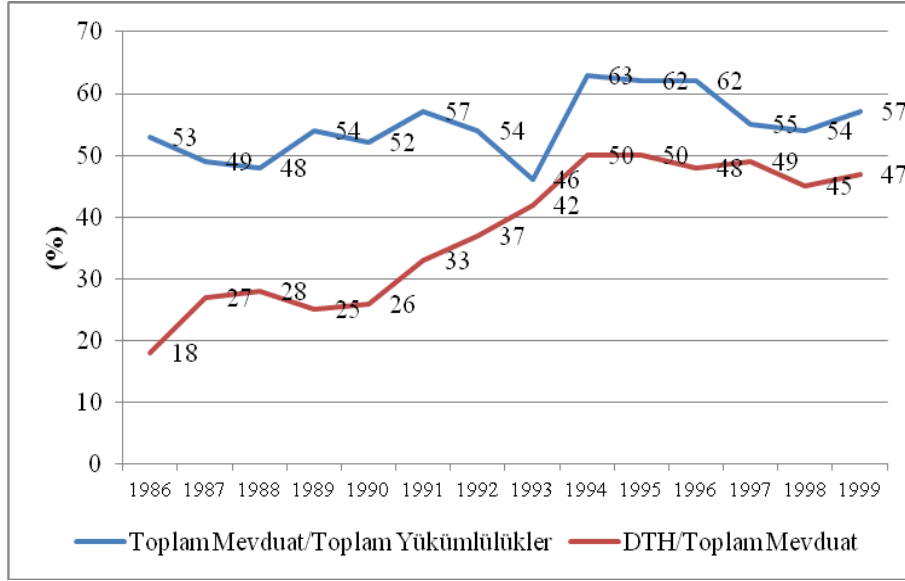
*1999 yılında Para piyasasından Alacaklar yüzde 0,86 paya sahiptir.

Kaynak: TCMB EVDS'den yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Döneme ilişkin kaynak ve kullanımlar birlikte değerlendirildiğinde, finansal serbestleşme sonrası beklendiği şekilde mevduatlarda artış sağlamıştır.

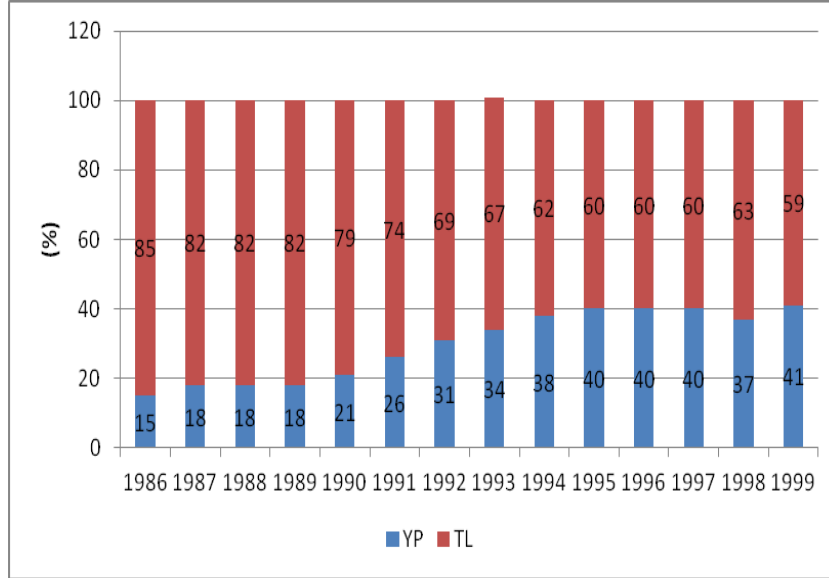
Ancak toplam yükümlülükler içinde mevduatların payındaki artış sınırlı kalırken asıl önemli değişim mevduatların türünde ortaya çıkmıştır (Grafik 2). Bankalarda döviz mevduatı açılmasının serbest bırakılması ile birlikte bu mevduat türü hızla artmış ve 1999 yılında toplam mevduatların yüzde 47’sine ulaşmıştır.

Grafik 2: 1986-1999 Döneminde Finansman Kaynağı Olarak Mevduatlar (% pay)

Aynı zamanda faiz oranlarındaki artış kaynak maliyetini artırdığından sektörde ucuz kaynak arayışı bankaları yurtdışından borçlanmaya ittiği için yükümlülüklerin Türk lirası, yabancı para dağılımı değişmiştir. 1986 yılında yükümlülüklerin yüzde 14’ü yabancı paradan oluşurken 1999 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 41’e ulaşmıştır (Grafik 3). Oldukça önemli bir yükümlülük dolarizasyonu anlamına gelen bu değişim sektör için yüksek kur riski anlamına da gelmektedir.

Grafik 3: Yükümlülüklerin Türk Lirası (TL) Yabancı Para (YP) Dağılımı (%)

Aynı zamanda bankaların varlıkları içinde özel sektöre verilen kredilerin düşerek bunun yerine genel yönetimin devlet tahvilleri alımıyla fonlanması sektörde faiz riskini artırmış hem de sektörü asli fonksiyonlarından uzaklaştırmıştır. Özetle finansal serbestleşme sonrası Türkiye’de bankacılık sektöründe fon kaynak ve kullanımlarının ağırlıkları değişmekle birlikte, sektörde riskler artmıştır.

1999 Sonrası Döneminde Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

1997 yılı haziran ayında G. Doğu Asya ülkelerinin paralarını dolara karşı değerini düşürmeleriyle başlayan G. Doğu Asya krizine 1998 yılında yaşanan Rusya krizinin eklenmesiyle Türk ekonomisinde önemli bir kriz yaşanmaya başlanmış ve sermaye çıkışı gözlenmiştir. Bunun sonucunda faizler önemli oranda yükselmiştir. Daralan ekonomide azalan fonların kamu tarafından kullanılması özel sektör yatırımları üzerinde dışlama etkisi yaratırken, yurtiçi ve yurtdışı talepteki daralma sanayi üretiminde önemli düşüşlere yol açmıştır. Tüm bu yaşanan olumsuzluklara ek olarak 1999 Ağustos ve Kasım aylarında yaşanan depremler ekonominin daralma sürecine girmesine yol açmıştır.

1999 Haziran ayında IMF ile yapılan görüşmelerde Yakın İzleme Anlaşması’nın programa bağlı ve mali destekli bir stand-by anlaşmasına dönüştürülmesi benimsenmiş ve 2000-2002 döneminde uygulanacak makro ekonomik politikaların çerçevesi çizilmiştir. Ancak program başarı ile sürdürülemediği 2000 Kasım ve 2001 Şubat tarihlerinde yaşanan krizler sonucunda program terk edilmiş ve yeni bir program (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı-GEGP) devreye sokulmuştur. Yeni programa göre, dalgalı kur rejimi çerçevesinde,

döviz kurlarının piyasada arz ve talep koşullarına göre belirlenmesi esas alınacaktır (Serdengeçti, 2001; 26). Program gereği uygulanan sıkı maliye politikası gereği kamu kesiminin borçlanma gereğini hızla düşmüştür. (Tablo 4) Mali durumu bozulan ve mali sisteme zarar verme potansiyeli olan bankaların TMSF’ye (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) devredilmesi ve banka sisteminin mali yapısının güçlendirilmesi için, kamu ve Fon bankalarına özel tertip TL ve döviz cinsinden devlet tahvili verilmesi ile söz konusu bankaların para piyasalarındaki borçlanma gereği nedeniyle yarattıkları faiz baskısı kaldırılmıştır. Hazinesin iç borçlanma vadesini uzatabilecek koşulları sağlamak amacıyla özel sermayeli ticari bankalarla iç borç takası yapılmıştır. Alınan önlemler ile 2001 yılında yüzde 99,6’ya çıkan hazine faiz oranlarını hızla aşağıya çekmiştir. 25 Nisan 2001’de Merkez Bankası Kanunu’nda değişiklik yapılarak, birincil piyasadan devlet tahvili alımı ve kamu kurularına avans ve kredi vermek yoluyla kamunun finansmanında Banka kaynaklarının kullanımının yasaklanmıştır (TCMB, 2008: 13). 2002 yılından itibaren örtülü 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesine geçilmesi ile birlikte uygulanan sıkı para politikası ile enflasyon rakamlarını tekli hanelere indirmiştir. Enflasyon rakamlarındaki düşüşte TL’nin yabancı paralar karşısında değerli kalması da önemli katkı sağlamıştır.

2002 sonrası dönemde nominal faiz oranlarındaki düşüşe rağmen Türkiye dünyada en yüksek reel faizleri veren ülke olma konumunu korumuş ve bu dönemde yoğun bir yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. Yüksek reel faizler portföy yatırımları için cazip bir alan oluştururken aynı zamanda hükümetin uyguladığı özelleştirme politikaları doğrudan yabancı sermaye girişini teşvik etmiştir. Söz konusu dönemde yurtdışı faiz oranlarının ülkemiz faiz oranlarından düşük olması, özel sektörün yurtdışından önemli miktarda kredi kullanmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler TL’nin aşırı değerlenmesine yol açarak kısa vadeli yabancı sermaye girişlerinin ivme kazanmasına yol açmıştır. Türkiye’ye 1980-1989 döneminde sermaye finans hesabı aracılığı ile ortalama her yıl 770 milyon dolar girerken, 1990-1999 döneminde bu rakam 3 milyar 94 milyara çıkmıştır. 2000 sonrası dönemde ise bu rakam 32 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 4: 1999-2016 Döneminde Türkiye Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Veriler

	Dış Ticaret Dengesi (MN \$)	Cari Açık/Y	Sermaye Finans Hs. (MN \$)	Hazine Faizi %	Büyüme hızı %	TÜFE (%)	S/Y* (%)	I/Y* (%)	İşsizlik Oranı %	KKBG / GSYİH	Reel Faiz Oranı	TÜFE Bazlı Reel Kur 2003=100
2000	-26.727	-3,7	9.584	38,2	6,8	39,0	18,4	20,8	6,5	-	-0,58	-
2001	-10.065	1,9	-14.557	99,6	-5,7	68,5	18,4	16,4	8,4	-	18,46	-
2002	-15.495	-0,3	1.172	62,7	6,2	29,7	18,6	17,1	10,3	9,7	25,44	-
2003	-22.087	-2,5	7.162	42,9	5,3	18,4	15,5	17,4	10,5	7,1	20,69	100,08
2004	-34.373	-3,7	17.702	24,9	9,4	9,3	16,0	20,7	10,3	3,5	14,30	103,21
2005	-43.298	-4,6	42.685	17,4	8,4	7,7	15,9	21,4	10,3	-0,1	9,01	112,87
2006	-54.041	-6,1	42.689	18,1	6,9	9,7	16,6	22,6	9,9	-1,8	7,66	111,23
2007	-62.791	-5,9	49.287	18,4	4,7	8,4	15,5	21,8	9,9	0,1	9,24	119,14
2008	-69.936	-5,7	34.761	19,2	0,7	10,1	16,8	20,2	11,0	1,5	8,27	118,45
2009	-38.786	-2,3	9.879	11,7	-4,8	6,5	13,2	17,2	14,0	4,8	4,88	110,33
2010	-71.661	-6,4	60.099	8,1	9,2	6,4	13,9	19,1	12,0	2,2	1,60	120,72
2011	-105.935	-9,7	67.146	8,7	8,8	10,5	14,4	22,1	9,8	0,1	-1,63	106,51
2012	-84.083	-6,2	71.768	8,8	2,1	6,2	14,3	22,2	9,2	0,9	2,49	109,07
2013	-99.859	-7,9	72.903	7,6	4,2	7,4	13,8	20,3	9,7	0,4	0,19	107,19
2014	-84.567	-5,8	41.159	9,7	3,0	8,2	15,0	20,5	9,9	0,5	1,41	101,74
2015	-63.316	-4,5	10.110	9,4	4,0	8,8	15,6	19,9	10,3	0,0	0,54	98,98
2016	-55.996	-3,8	22.151	10,0	2,9	8,5	--	--	10,9	1,0	1,35	98,78
Ort.	-55.472	-5	32.100	24	4	15	16	20	10	2	7	108

*Ortalama tasarruf ve yatırım eğilimlerine ilişkin 2016 yılı rakamları yeni milli gelir serisine göre ilan edildiğinden ve seriler geçmiş yıllara yürütülmediğinden, sağlıklı yorumlara yol açmamak adına bu rakamlara tabloda yer verilmemiştir.

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Göstergeler, TCMB EVDS.

Yabancı sermaye girişine bağlı olarak döviz kurlarının Türk lirası karşısında reel olarak değer kaybetmesi yüksek dış ticaret açıklarına yol açmıştır. Aynı zamanda aşırı değerli Türk lirasının uyardığı tüketim harcamaları nedeniyle ortalama tasarruf oranı yüzde 16'ya düşmüştür. Küresel krizin etkisiyle ekonomik daralmaya paralel dünya faiz oranlarında 2007 yılında başlayan faiz indirimi

ülkemizde 2008’in son çeyreğinde gündeme gelmiştir. Krizden çıkış için tüm dünyada genişletici politikalar uygulanırken ülkemizde enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulanmaya devam edilmiştir. Merkez bankasının faiz oranlarını düşürmekte enflasyon fobisi nedeniyle isteksizliği ve diğer ülkelere göre geç davranması, Türkiye’nin kriz ortamında dünyanın en yüksek faizini ödeyen ülkelerin başında gelmesine ve küresel spekülâtorler için oldukça cazip bir ülke olmasına yol açmıştır. Sıcak para girişleri için oldukça cazip bir faiz ödeyen Türkiye ekonomisine yönelik sıcak para girişindeki artış sonucunda kurlar hızla gerilemeye başlamıştır. Aynı zamanda, bankaların çok uygun koşullarda yurtdışından buldukları krediler, kredi verilebilir fon miktarını artırmış ve kredi faizlerindeki gerileme sonucunda kredi talebi artmıştır. Kredi talebindeki artış ithalatı artırarak dış ticaret ve cari işlemler bilançosunda görülmemiş açıklara yol açmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de katı enflasyon hedeflemesi olarak adlandırılan fiyat istikrarına odaklı para politikası uygulamaları makroekonomik çarpıklıklara neden olmuştur.

Merkez bankası biriken makro finansal riskleri dengelemek adına 2010 yılının ikinci yarısından itibaren yeni bir para politikası çerçevesi oluşturmuştur. Fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarı da gözetilen makro ihtiyati politikalar devreye sokulmuştur. Hükümetin büyüme eksenli düşük faiz politikası konusundaki ısrarı enflasyonla mücadeleyi ikincil plana itmiş ve reel faiz oranları hızla düşmüştür.

2013 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde ekonomik performansın iyileşmesine bağlı olarak Amerikan Merkez Bankası (Fed) likidite artışını yavaşlatacağını açıklamış ve böylece ülkede uzun vadeli faiz oranları yükselmiştir. Söz konusu gelişmeler, gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemiş ve sermaye çıkışlarına bağlı olarak bu ülkelerin paraları değer kaybederek faiz artışları yaşanmıştır (TBB, 2013: 1). Türkiye’de de benzer gelişmeler yaşanmış Türk lirası değer kaybederken faiz oranları artmıştır. Faiz oranlarındaki artışa karşın enflasyondaki yükselme trendinin devam etmesi reel faizleri düşürmüştür. Dış kaynağın azalması ile birlikte ekonomik büyüme düşmeye başlamıştır. Döviz kurlarında ortaya çıkan artış dış girdi bağımlılığımızın yüksekliği nedeniyle ihracatta beklenen artışı engellemiştir. Dış ticaret açığındaki daralmanın sebebi ihracat artışından çok ithalat daralması olmuştur. Türkiye ekonomisinin dış kaynak yokluğunda büyüememesi, 1989 yılında sermaye hareketlerine tam serbesti tanınarak tamamlanan finansal serbestleşme politikasından istenilen sonucun alınmadığının en önemli göstergesidir.

Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Bankacılık Sektöründe Fon Kaynakları ve Kullanımlarının Analizi

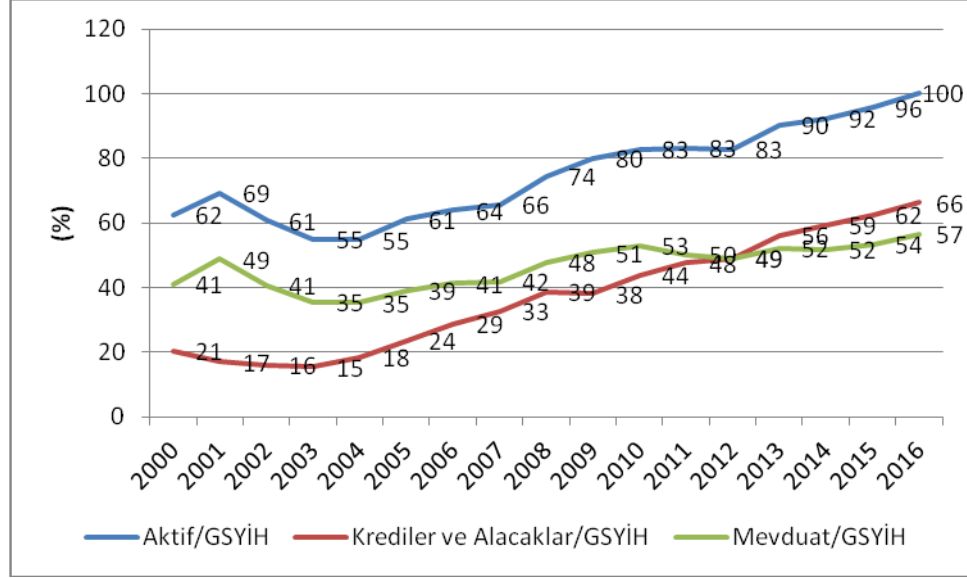
2000 yılı başında uygulamaya konulan dezenflasyon programı çerçevesinde faiz oranlarının düşeceği yönündeki beklenti bankaların yüksek faizli uzun vadeli kaynaklara soğuk bakmalarına neden olmuştur. Yine aynı şekilde döviz sepetinin hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden ilan edilmiş

olması bankaları yabancı para cinsinden kaynaklara yöneltmiştir. Diğer bir deyişle bankaların fon kaynakları ağırlıklı olarak kısa vadeli ve döviz cinsinden, fon kullanımları ise uzun vadeli ve Türk lirası cinsinden gerçekleşmiştir. Böylece vade uyumsuzluğu ve para uyumsuzluğu nedeniyle yüksek düzeyde faiz ve kur riski alınmıştır. Programın yarattığı güven havası ve ekonomik canlanmaya bağlı olarak sektörde kredilerin payı 1999 yılında yüzde 24,31 iken 2000 yılında yüzde 27,71'e çıkmıştır. Artan kredi talebini karşılamak arzusu bankaları daha düşük rezervle çalışmaya itmiştir.

Programa duyulan güvene dayalı olarak aktif ve pasif yapısının değiştiği dolayısıyla bankacılık sektörünün piyasa risklerine karşı duyarlılığının daha da arttığı bir dönemde, Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihinde yaşanan kriz sonucu faiz oranları büyük ölçüde yükselmiştir. Bu gelişme görev zararları nedeniyle özellikle aşırı gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarının yapılarını daha da bozmuştur. Aynı şekilde kriz sürecinde döviz kurlarında ortaya çıkan artışlar da döviz açık pozisyonunda olan bankalar için önemli kur zararları oluşturmuştur. 2001 yılında yaşanan krizin ardından başlatılan bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programı ile kamu, özel ve Fon bankalarına yönelik oldukça kapsamlı reformlar devreye sokulmuştur. Program ile kamu bankalarının operasyonel ve finansal açıdan yeniden yapılandırılması, Fon'daki bankaların çözümlenmesi, özel sermayeli bankaların daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması çerçevesinde, sektörde denetim ve gözetimin sağlıklı bir yapıya kavuşturularak etkinliğin ve rekabetin artırılması hedeflenmiştir (Coşkun vd., 2012: 26).

Sermaye ve likidite riskini minimize etmek amacıyla BDDK'nın (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) izlediği birleşme ve devir politikası sektörde daha çok banka sayısının azalmasına ve yoğunlaşma oranının azalmasına hizmet etmiştir (Çolakoğlu, 2012: 8). Bankacılık sektörüne yönelik alınan önlemler ve uygulamaya konulan GEGP ile iyileşen makroekonomik iklim sonucunda 2000'li yıllarda bankacılık sektöründe önemli değişimler yaşanmıştır. 2002 yılı sonrasında dünyada yaşanan likidite bolluğu Türkiye'ye giren portföy yatırımlarını artırırken, faiz oranlarında da düşüşe büyük katkı sağlamıştır. Dış kaynak girişindeki artış bankacılık sektörünün büyümesine imkan tanımıştır. Grafik 4'te 2000 yılı sonrası aktiflerin, özel sektör alacaklarının ve mevduatların GSYİH'ye oranının gelişimi verilmiştir. 2001 Krizi sonrasında küçülen sektör 2005 yılı sonrasında toparlanmış ve büyüme trendine girmiştir.

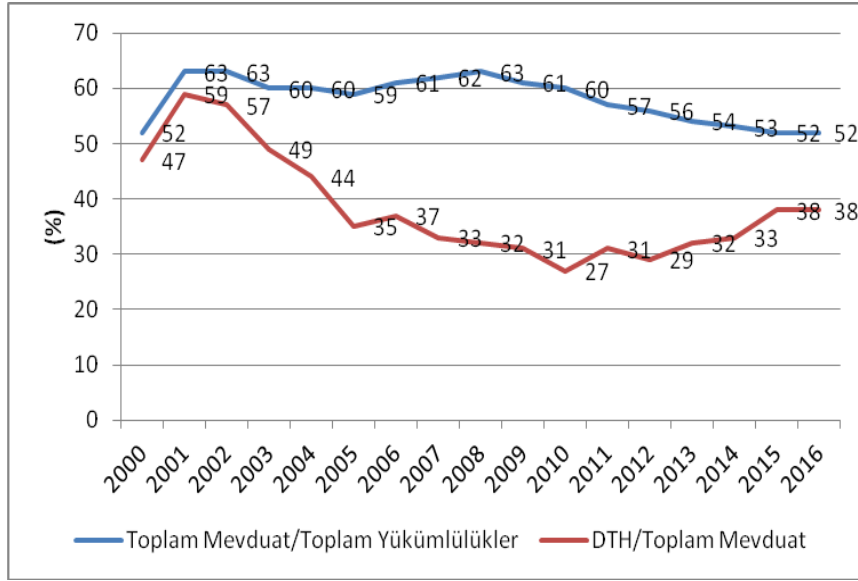
Grafik 4: Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Mevduat Bankalarında Aktif, Mevduat ve Kredilerin GSYİH’ya Oranı (%)

2000 yılı sonrası dönem bankacılık sektöründe fon kaynaklarının gelişimi Tablo 5’te verilmiştir. 2000 ve 2001 krizinde döviz kurlarındaki artışın da etkisi ile DTH’lar önemli oranda artmıştır. Ancak 2001 yılında dalgalı döviz kuru sistemine geçilmesi ile birlikte beklendiği şekilde ters para ikamesi yaşanmaya başlanmıştır. Kriz sonrasında gerek nominal gerekse reel kurların düşmesi DTH’larda çözülme sürecini başlatmıştır. 2001 yılında toplam fon kaynakları içinde DTH’ların payı yüzde 36,74 iken bu oran giderek düşmüştür. 2013 yılında Fed’in genişlemeci politikaları son vereceğini ve ekonomideki iyileşmeye paralel faiz artırımlarına gideceği yönündeki kararı sonrasında, tüm gelişmekte olan ülke paralarında gözlendiği gibi Türk lirasında da değer kayıpları yaşanmaya başlamıştır. Sermaye girişlerinin azalması ve 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ile birlikte artan belirsizlik ortamı ekonomik birimlerin dövize yönelmesine yol açmıştır. 2013 yılından sonra DTH’lar hızla artmıştır ve 2016 yılı itibariyle fon kaynaklarının yaklaşık yüzde 20’sini oluşturmaktadır. Yüksek reel faiz ve TL’nin döviz karşısında değer kazanması süreci ile 2001 krizi sonrası TL cinsinden mevduatların payı artmış, ancak 2010 yılı sonrasında bu eğilim tersine dönmüştür. Ancak 2010 yılından itibaren reel faiz oranlarının hızla düşmeye başlamıştır. 2010 yılında yüzde 1,60 olan reel faiz 2011 yılında yüzde -1,63’e düşmüştür. Vadeli mevduatlardan kesilen yüzde 15 stopaj dikkate alındığında net getiri daha da düşmektedir ve bu nedenle Türk lirası cinsinden vadeli mevduatların payı giderek düşmüştür. 2010 yılında kaynakların yüzde 37,43’ü Türk lirası cinsinden vadeli mevduatlardan oluşurken 2016 yılı itibariyle bu oran yüzde 2,53’e düşmüştür. Bankacılık sektöründe ulusal para cinsinden mevduatların payı azalırken döviz

cinsinden mevduatların payının artması önemli derecede bir para ikamesi⁴ sürecinin yaşandığını göstermektedir. Finansman kaynağı olarak toplam mevduatların payı 2009 sonrası dönemde düşmekle birlikte bankacılık sektörü için hala en önemli finansman kaynağıdır (Grafik 5). Bu dönemde belirsizliklerin artışı ile vadesiz TL mevduat ve DTH'lar artarken reel faizin negatif değerler alması nedeniyle vadeli TL mevduatlar düşerek kaynakların dağılımı da değişmiştir.

Grafik 5: 2000-2016 Döneminde Finansman Kaynağı Olarak Mevduatlar (% pay)

Finansman kaynağı olarak mevduatların payı düşerken mevduat dışı kaynakların payındaki artışın gerekçesi dış yükümlülükler ve ihraç edilen menkul kıymetlerdir. Amerika'nın genişlemeci ekonomi politikalar uyguladığı 2001-2004 dönemi ve 2008 küresel krizinden çıkış için yine genişlemeci para politikalarına başvurulması nedeniyle 2000'li yıllar tüm dünyada likiditenin bol olduğu bir dönem olmuştur. Alınan önlemler gereği faiz oranlarının düşmesine karşın Türkiye'nin nispi olarak yüksek faiz veren ülkeler içinde yer alması bu likidite bolluğundan yararlanmasına yol açmıştır. Bankacılık sektöründe kriz döneminde fon kaynakları içindeki payı yüzde 8'lere düşen dış yükümlülükler dönem içinde yaklaşık yüzde 20-21'lere kadar çıkmıştır. İhraç edilen menkul kıymetlerdeki artışın gerekçesi ise negatif reel faizler nedeniyle düşen mevduatların telafisi için ilk defa 2010 yılında Türkiye'de bankaların bono çıkarmaya başlamalarıdır.

⁴ Para ikamesi ve makroekonomik etkileri konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nilgün ACAR BALAYLAR, Para İkamesi Olgusu ve Makroekonomik Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, Basılmamış Doktora Tezi.

Tablo 5: 2000 Sonrası Döneme Mevduat Bankaları Fon Kaynakları (% pay)

	V.si z Mev	V.li Mev	DT H	Men.Kı y.	Dış Yük	Merke zi Yön. Mev.	TCMB'y e Yük.	Yurtiçi Bankalara sı Yük.	Fin Kır+PP Yük.+Türe v Fin Yük	Öz Kaynakla r	Diğ er
2000	4,07	23,82	24,56	0,00	15,03	4,91	5,44	6,80	1,46	9,35	4,55
2001	3,91	22,14	36,74	0,00	8,87	3,80	3,59	2,89	2,45	13,16	2,46
2002	3,93	23,02	36,12	0,00	7,89	4,74	0,10	1,95	1,43	15,97	2,56
2003	4,84	25,63	29,30	0,00	8,11	6,00	0,04	1,94	0,91	17,92	2,05
2004	4,97	28,65	26,75	0,00	9,16	5,68	0,03	1,98	0,67	17,54	1,85
2005	6,62	31,89	20,73	0,00	12,29	4,10	0,31	5,09	0,36	16,75	1,49
2006	5,27	32,90	22,60	0,00	13,55	2,96	0,80	4,81	0,06	14,83	1,59
2007	5,47	36,16	20,13	0,00	11,47	2,83	0,01	5,15	0,07	16,22	1,91
2008	4,84	37,66	20,00	0,00	12,09	2,18	3,14	3,10	0,03	14,61	1,89
2009	5,68	36,54	18,95	0,00	10,02	2,25	4,49	3,20	0,01	17,24	1,25
2010	6,25	37,43	16,22	0,09	13,53	2,41	1,31	4,89	0,05	16,61	0,78
2011	5,69	34,15	17,56	0,90	15,42	2,36	3,72	4,17	0,08	14,64	0,99
2012	5,72	34,04	16,53	1,56	16,21	2,62	1,79	3,24	0,04	16,66	1,32
2013	6,02	30,61	17,56	1,59	20,71	2,10	2,30	3,06	0,09	14,26	1,33
2014	5,77	29,50	17,28	1,49	21,26	2,04	2,53	3,34	0,08	14,91	1,53
2015	5,53	26,65	19,50	1,24	21,24	2,26	4,15	3,13	0,08	14,37	1,71
2016	6,03	26,53	19,90	1,02	21,25	2,11	2,96	3,63	0,10	14,46	1,78

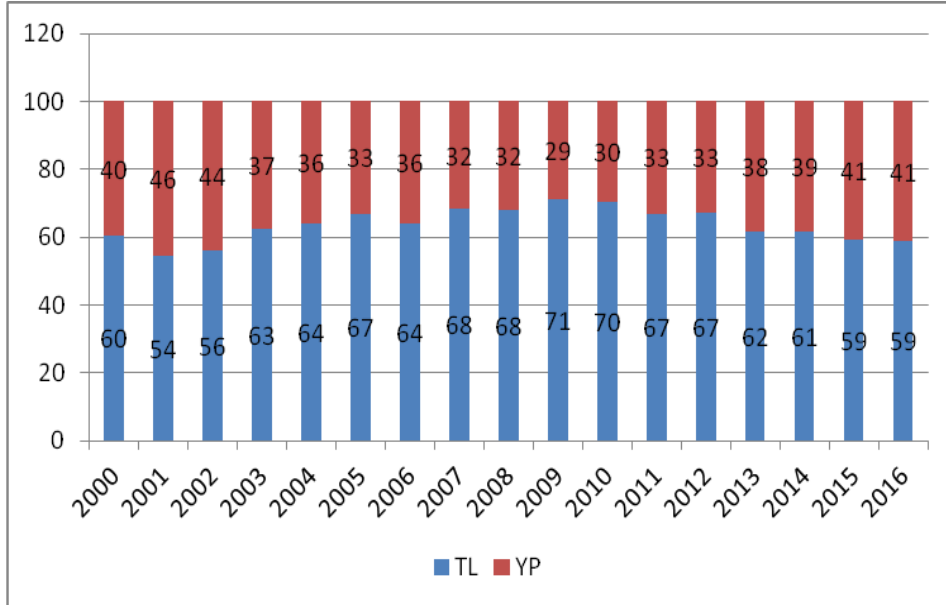
Kaynak: TCMB EVDS’den yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

2000 ve 2001 krizleri sonrasında sektöre ilişkin yeniden yapılandırma ile mevcut ve potansiyel risklerden kaynaklanabilecek zararların karşılanmasında güçlü öz sermayenin önemi dikkate alınarak Sermaye Yeterliliği Rasyosunun (SYR) hesaplanmasına piyasa risklerinin de dahil edilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmış, sermaye yeterliliği hesabında 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren solo bazda, 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren de konsolide bazda piyasa risklerinin dikkate alınması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda SYR oranı yüzde 8’in altında kalan bankalara doğrudan sermaye desteği ve sermaye benzeri kredi sağlanması ile sermaye yapılarının güçlendirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Basel uygulamalarına göre sermaye yeterliliğinde yasal sınır yüzde 8 olmasına karşın BDDK bu sınırı bankacılık sisteminin güvenirliliği ve sağlığı için uygulamada yüzde

12'de tutmuştur. Bu uygulama Türkiye'de bankacılık sektörünün 2000 yılı öncesine göre daha yüksek öz kaynakla çalışmasına yol açmıştır. Küresel krizin yarattığı etkilere karşı Türkiye'de bankacılık sektörü için yüksek SYR önemli bir güvenlik marjı oluşturmuştur. 2010 yılından itibaren öz kaynaklar düşüş trendine girmiştir. Bu dönemde karlardaki düşüş nedeniyle karların öz kaynak büyümesine katkısı azalmıştır. Özellikle alınan makro ihtiyati tedbirler çerçevesinde şube harcı gibi bankaların maliyetlerini artıran düzenlemeler banka karlarının düşmesine, dolayısıyla karların öz kaynaklara olan katkısına olumsuz yansımıştır.

Finansal serbestleşme sonrasında Türkiye'de mevduat bankalarında fon kaynakları içinde yabancı para cinsinden kaynakların payı önemli oranda artmıştır (Grafik 6). 2001 kriziyle döviz kurlarının hızla artması sektörde kur zararları nedeniyle sermaye kayıplarına yol açmıştır. Kriz sonrası risk yönetimine ilişkin alınan önlemler gereği ve dalgalı kur sitemine geçişle beraber dövizle borçlanmanın daha riskli hale gelmesi sonucu yükümlülük dolarizasyonu azalmıştır. 2001 yılında yükümlülüklerin yüzde 46'sı yabancı para cinsinden yüzde 54'ü TL cinsinden oluşmakta iken TL'nin payı yıllar itibariyle artış trendine girmiştir. Ancak 2010 yılından itibaren yükümlülüklerin içinde YP'nın payının artmaya başladığı görülmektedir. 2016 yılı itibariyle TL-YP dağılımına baktığımızda 2001 krizi öncesi yapı tekrar oluşmuştur. Bu olumsuz tablo döviz kurlarındaki artış ve reel faizlerin hızla düşmesi ile DTH'ların payının TL mevduatları aleyhine artması ve bankaların yurtdışı borçlanmaya yönelmeleri kaynaklık etmektedir.

Grafik 6: Yükümlülüklerin Türk Lirası (TL) Yabancı Para (YP) Dağılımı (%)

2000 yılı sonrasında bankacılık sektöründe fon kullanımları Tablo 6'da verilmiştir. 2000 sonrası dönemde sektörde fon kaynakları içinde rezervlerin artışı görülmektedir. Rezervler artarken rezervlerin içinde nakit payı azalmış merkez bankası nezdinde tutulan zorunlu karşılıklar ve serbest mevduat hesabından oluşan Merkez Bankası Diğer Mevduatın payı artmıştır. Gerek 2001 krizi sonrasında gerekse 2007 küresel krizi sonrasında para politikası geleneksel olmayan para politikası araçları ile desteklenmiştir. Bu bağlamda bankacılık sektörü zorunlu karşılık uygulaması aktif bir para politikası aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Karşılık oranlarında değişikliğe gitmenin yanı sıra vadelere göre oran farklılaştırması, tesis edilen karşılıklara faiz ödenerek maliyetlerin etkilenmesi ve karşılıkların bir kısmının ABD doları, euro veya altın/hurda altın olarak tesis edilebilmesi (ROM- Rezerv Opsiyon Mekanizması) şeklinde zorunlu karşılıklar politikası oldukça etkili olmuştur. Zorunlu karşılık aracı özellikle bankacılık sektöründe likidite koşullarını etkileme açısından oldukça etkili bir araçtır. 2000 sonrası dönemde rezervlerdeki artışın gerekçesi zorunlu karşılıklar politikası gereği Merkez Bankasında tutulan mevduattır. Özellikle likidite koşullarının pozitif olduğu 2003-2009 döneminde serbest mevduatlardaki artış rezerv artışını desteklemiştir. Küresel kriz sonrasında zorunlu karşılıklar politikasının daha etkin kullanılması ile rezervler içinde zorunlu karşılıklar hesabının payı artmıştır.

Tablo 6: 2000 Sonrası Dönemde Mevduat Bankaları Fon Kullanımları (% pay)*

	Rezervler	Nakit/ Rezervler	MB Diğer Mev./ Rezervler	MB'dan Alacaklar	Dış Varlıklar	Gen. Yön. den Alacaklar	Yurtiçi Bnk.lar Arası Al.	Özel Sektörden Alacaklar	Diğer Varlıklar
2000	5,60	10,63	89,37	0,06	11,19	34,30	6,06	27,71	11,06
2001	6,60	8,10	91,90	0,69	10,94	38,33	1,95	21,57	13,67
2002	6,34	6,38	93,62	1,04	10,33	40,17	1,06	19,26	16,62
2003	5,95	7,23	92,77	0,19	8,11	42,63	1,05	23,73	13,45
2004	6,88	5,88	94,12	0,05	9,52	40,08	0,88	29,84	9,76
2005	7,73	6,22	93,78	1,57	8,23	36,13	2,62	35,85	6,53
2006	8,03	7,96	92,04	0,30	11,46	31,62	1,19	40,45	5,69
2007	7,58	7,46	92,54	0,29	9,66	28,95	1,59	44,46	5,60
2008	8,19	5,79	94,21	1,28	11,96	27,05	0,61	43,45	5,79
2009	6,38	9,26	90,74	1,32	8,96	32,58	0,72	42,71	5,27
2010	6,36	9,04	90,96	0,03	5,87	28,65	2,34	49,84	4,54
2011	8,48	6,87	93,13	0,14	6,68	22,26	1,72	55,10	3,99
2012	10,48	6,38	93,62	0,26	5,14	18,61	1,51	57,92	4,17
2013	12,01	5,06	94,94	0,15	4,97	15,18	1,79	61,10	2,99
2014	11,71	5,14	94,86	0,04	4,59	13,35	2,19	62,81	3,41
2015	11,60	4,99	95,01	0,04	5,16	12,62	1,81	63,34	3,45
2016	11,34	4,62	95,38	0,05	6,91	11,57	1,68	62,84	3,59

*Para Piyasasından Alacaklar, Mali Olmayan Kamu Kuruluşları ve Diğer Mali Kuruluşlardan Alacaklar kalemlerinin bilanço içindeki payı önemsenmeyecek kadar düşük olduğundan tabloda yer verilmemiştir.

Kaynak: TCMB EVDS'den yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Küresel kriz sonrası bankaların fon kullanımları içinde dış varlıkların payı düşmüştür. 2001 yılında bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programına bağlı olarak gayrimenkul ve iştirak satışlarına yönelik getirilen vergi avantajları ve reel sektöre yönelik iştiraklere sınırlandırma getirilmesi ile diğer varlıklar hesabının payının hızla düştüğü gözlenmektedir. Fon kullanımlarına ilişkin en dikkat çekici unsur özel sektörden alacaklar kaleminin kriz sonrası dönemde hızla artmış olmasıdır. Kriz sonrası dönemde yüzde 19,26'ya kadar düşen özel sektöre verilen kredilerin payı makroekonomik verilerin iyileşmesi ve yabancı fon girişlerinin artması ile birlikte hızla artmıştır. Küresel likidite koşullarının olumlu seyretmesi ve Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarındaki artış ile birlikte kredi verilebilir fonlarda artış, bu sürece bağlı olarak reel kurların düşük kalması ile ivme kazanan büyüme, faiz oranlarındaki düşmesiyle birlikte artan talebin uyardığı

yatırımlar kredi talebini de artırmıştır. Küresel kriz sonrasında ekonomide yaşanan daralma ile birlikte ekonomide canlanmayı sağlayacak önlemler dönemlere göre farklılıklar göstermekle beraber devreye sokulmuştur.

2009 yılında yabancı fon girişlerinin ve buna bağlı olarak döviz kurlarında yaşanan olumsuz gelişmeler Türkiye ekonomisinde yüzde 4.8’lik bir daralmaya yol açmıştır. Bu yıl özel sektöre verilen kredilerin payı da azalmıştır. Kredilerin payındaki azalmaya paralel genel yönetimden alacakların ve nakit rezervlerin arttığı görülmektedir.

Küresel krizin büyük ölçüde etkili olduğu 2009 yılını takiben genişletici para ve maliye politikaları devreye sokulmuştur. Ancak 2010 yılının ikinci yarısından itibaren, risk iştahının da artması ile birlikte, yurtdışından Türkiye’ye yönelik kısa vadeli sermaye hareketlerindeki artışın cari denge üzerinde yarattığı olumsuz etkinin bertaraf edilmesi amacıyla kriz önlemlerinden çıkış stratejisi devreye sokulmuştur⁵. İç talepteki artışın yavaşlatılması ve dış kaynak kullanımını sınırlandırılması amacıyla kredi maliyetlerinin arttırılması ve kredi arzındaki artışın yavaşlatılmasına yönelik önlemler alınmıştır. Aynı zamanda, faiz indirimleri yolu ile de kısa vadeli sermaye girişinin caydırılması hedeflenmiştir(TBB, 2011: 3). 2014 yılına kadar kısa vadeli yabancı sermaye girişlerinin yüksek düzeyde seyretmesi ile birlikte gerek merkez bankası gerekse BDDK kredilerdeki artışları sınırlandırmaya yönelik önlemler almaya devam etmiştir. Amerika’da ekonomik performansla ilişkin takip edilen değişkenlerin iyileşmeye başlaması ile birlikte Fed’in likidite artışını yavaşlatarak sonlandıracağını ve iyileşmeye bağlı olarak ileride faiz oranlarını arttıracığı yönündeki açıklamaları sonucu Türkiye’nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkelere sermaye girişinin yavaşlamasına yol açmış uluslararası piyasalardan borçlanma maliyeti yükselmiştir. 2011 yılı sonrasında kısa vadeli yabancı sermaye girişindeki yavaşlamaya bağlı olarak faiz ve kur baskısının hissedilmesi, ekonomik büyümenin yavaşlaması ile makro ihtiyati politikalar daha etkin bir şekilde kullanılmış ve kredi büyümesi sürdürülebilir bir seviye tutulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bireysel kredilerin toplam kredi stoku içindeki payının azalması, KOBİ’lere dönük finansman olanaklarının artırılması yönünde de politikalar devreye sokulmuştur. 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz Darbe girişimi, artan terör olayları ve Fed’in genişletici para politikalarını sınırlandıracağı yönündeki açıklamaları faiz, döviz kuru ve büyüme üzerinde baskı yaratmıştır. Bu dönemde kredi hacmini arttırmak amacıyla kredilerin vade ve teminat koşulları değiştirilmiştir. Teminat kısıtı olan işletmeler için Hazine teminatlı ve Kredi Garanti Fonu kefelati ile sağlanacak krediler Hazine

⁵ Merkez Bankası tarafından alınan önlemler; zorunlu karşılık oranlarının artırılması yanı sıra vadelere göre farklı oran uygulamasına geçiş, bankaların birbirleri ve merkez bankası ile yaptıkları repo işlemlerinin de zorunlu karşılık kapsamına alınması, politika faiz oranında değişiklik yapılması. BDDK tarafından alınan önlemler; kredi kartı asgari ödeme tutarının yükseltilmesi, tüketici kredilerinde kredi tutarının teminat olarak alınan değere oranına (kredi-değer oranı) sınırlandırma getirilmiştir

garantilerinde limit on kat artırılarak 250 milyar TL'ye yükseltilmiş, böylece bu firmaların finansmana erişimi kolaylaştırılmıştır. KOBİ'ler için, faiz ödemeleri KOSGEB tarafından yapılacak kredi imkanı sağlanmıştır. (TBB, 2016: 6). Böylece bankacılık sektöründe fon kullanımları içinde kredilerin payı yüzde 60'ların üzerinde seyretmeye devam etmiştir. Böylece bankalar asli fonksiyonları olan reel sektörü fonlama görevlerini yerine getirmeye devam etmiştir.

Bu gelişmeyle paralel olarak da genel yönetimden alacakların payı hızla düşmüştür. 2001 kriz yılında yüzde 35'e düşen mevduatların krediye dönüşüm oranı, kriz sonrası dönemde hızla artarak yüzde yüzlerin üzerine çıkmış, mevduatların menkul değerlere dönüşüm oranı ise düşmüştür.

2000 yılı sonrası dönemde sektörde kredilerin payı artarken aynı zamanda kredilerin kendi içindeki dağılımı da değişmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: 2002 Sonrası Dönemde Kredi Türlerinin Dağılımı (% Pay)

	Tüketici Kredisi	Konut Kredisi*	Taşıt Kredisi*	İhtiyaç Kredisi*	Kredi Kartları	Kurumsal Kredi
2002	5	12	21	-	9	86
2003	9	9	28	-	11	80
2004	13	16	31	44	14	73
2005	19	40	21	29	11	69
2006	22	46	14	33	10	68
2007	24	44	9	38	10	67
2008	23	42	6	40	9	68
2009	24	45	5	41	10	67
2010	25	46	4	35	9	67
2011	25	44	4	37	9	67
2012	24	44	4	35	10	66
2013	24	44	3	35	9	67
2014	23	44	2	34	7	70
2015	21	47	2	51	6	73
2016	19	49	2	49	6	75

*Konut, Taşıt ve İhtiyaç Kredileri için Tüketici Kredisi içindeki payı verilmiştir.

Kaynak: BDDK İnteraktif Aylık Bültenlerden yararlanarak tarafımızdan oluşturulmuştur

Toplam kredilerin türlerine göre dağılımına bakıldığında en önemli gelişme kurumsal ve tüketici kredilerinin payında görülmektedir. 2002 yılında toplam krediler içinde tüketici kredilerinin payı yüzde 4,8 kurumsal kredilerin payı yüzde 86,2 iken bu dağılım 2014 yılına kadar tüketici kredilerinin lehine gelişmiştir. Tüketici kredilerinin yüzde 24,7 ile en yüksek paya ulaştığı 2011 yılında kurumsal

kredilerin payı yüzde 66,8 iken kredi kartlarının payı yüzde 8,6’dır. Tüketici kredilerinin kendi içinde dağılımına bakıldığında ise en önemli artış konut kredilerinde görülmektedir. İkinci sırada ihtiyaç kredisi yer almaktadır. Taşıt kredileri 2002-2004 yılları arasında artış gösterirken daha sonra düşme trendine girmiştir. Diğer tüketici kredilerine göre taşıt kredilerinde bu farklı seyrin nedeni olarak, bu kredilerin ekonominin genel durumunun yanı sıra yakıt fiyatları, taşıtlara yönelik vergi düzenlemeleri gibi değişkenlere daha duyarlı olduğu ileri sürülmektedir. Özetlemek gerekirse 2000’li yıllarda küresel likidite bolluğu Türkiye ekonomisinde kredi artışına yol açarken, diğer bir yandan da faiz oranlarındaki düşüşle beraber tüketici kredilerinin kurumsal krediler aleyhine artış göstermesine neden olmuştur. Bununla birlikte tüketici kredileri içinde de en önemli artış konut kredilerinde görülmektedir.

Kredi kullanımına ilişkin alınan önlemlerle kredi arzının yavaşlaması engellenmiş hatta oldukça önemli oranda artırılmış olmasına karşın kredilerin dağılımında ortaya çıkan gelişmeler kredi-ekonomik büyüme ilişkisini zayıflatmıştır. Kredilerin sektör kullanımlarındaki payı son otuz yılda en yüksek seviyesine çıkmasına karşın, istenilen büyüme rakamlarına ulaşamamıştır.

SONUÇ

Türkiye’de finansal sistem 1980’li yıllarda yürürlüğe konulan liberal politikalar sonucunda önemli ölçüde yapısal değişime uğramıştır. Döviz kurlarının, mevduat ve kredi faiz oranlarının serbestçe belirlenmeye başlanması, yabancı sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, piyasa ile uyumlu para politikası araçları kullanımına geçilmesi gibi düzenlemelerin yanı sıra para ve sermaye piyasalarına ilişkin mevzuat düzenlemeleri ile finansal sistemin uluslararası piyasalar ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Tüm bu düzenlemeler finansal sistemin yapısında önemli değişime yol açarken aynı zamanda ülkede uygulanan ekonomi politikaları çerçevesinde şekillenen makroekonomik iklim de yapının değişimine olumlu ya da olumsuz katkı vermiştir. Finansal serbestleşmeden beklenen, tasarruf yetersizliği sorununun dış tasarruflarla ikame edilmesidir. Dış tasarruflar yoluyla gerçekleştirilecek üretim artışı iç tasarrufların artırmasını sağlayacaktır. Böylece finansal serbestleşme ile ülkenin yabancı sermayeye olan bağımlılığı zaman içinde ortadan kalkacaktır.

Türkiye’de 1990 yılında yabancı sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırılarak uluslararası finansal sisteme entegrasyon sağlanmıştır. Beklendiği gibi pozitif reel faiz oranlarının gerçekleşmesi ile mevduat artışı ve yabancı fonların bankacılık sektörüne girişi ile birlikte finansal sistem büyümüştür. Ancak 1990’lı yıllarda yaşanan makroekonomik istikrarsızlıkların yarattığı belirsizlik ortamı TL’ye olan güvenin zayıflamasına ve para ikamesi olgusuna yol açarak yabancı para cinsinden kaynakların payını artırmıştır. Yine kamu kesiminin borçlanma gereği yükselen hazine faizleri, bankacılık kesimine arbitraj imkanı sağlamış ve yurtdışından borçlanarak kamu kesimini finanse etmelerini oldukça karlı hale getirirken sektörde döviz açık pozisyonunu da artırmıştır. Bu durum

banka kullanımları içinde devlet tahvillerinin payının artmasına yol açarken özel sektöre verilen krediler artışını sınırlamıştır. 1986 yılında mevduat bankalarında devlet tahvillerinin payı yüzde 11,74 iken 1999 yılında bu oran yüzde 27,82'ye çıkmıştır. Böylece serbestleşme sonrası uygulanan yanlış politikaların sonucu olarak bankacılık sektörü daha yüksek faiz ve döviz kuru riski ile çalışmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle finansal serbestleşme finansal kırılganlığı arttırmıştır. 1994 yılında getirilen Mevduat Sigorta Sisteminden kaynaklanan ahlaki riziko ve gözetim ve denetim kurumlarının idari ve mali özerkliğe sahip olmaması da risk yönetiminde zayıflıklarda etkili olmuştur. Bu olumsuz gelişmenin yanı sıra ortalama tasarruf ve yatırım eğilimlerinde küçükte olsa artışlar yaşanmasına karşın 1980-1989 dönemi ile 1990-1999 dönemi kıyaslandığında ekonomik büyüme de istenilen artış yaşanmamış, dışa açılma süreci cari açığın artmasına yol açmıştır.

2001 Şubat krizi bankacılık sektörü için bir dönüm noktası olmuştur. Sektörde yaşanan krizin bu denli ağır olmasında aktif ve pasif yönetimindeki hatalar etkili olmuştur. Uygulanan yanlış iktisat politikaları ile bankacılık sektörünün kamuyu fonlayan kurumlar haline gelmesi, bankaları siyasi etkilere açık hale getirmiş ve üstlendikleri yüksek riskler adeta göz ardı edilmiştir. Krizle beraber bankacılık sektörüne yönelik yeniden yapılandırma programı ile sektörde krize yol açan ve krizin olumsuz etkilerini ağırlaştıran zafiyetlerin giderilmesi yönünde önlemler alınmıştır. Bankaların sermaye artırımına ve banka birleşmelerine yönelik teşvikler, sorunlu kredilerin yeniden yapılandırılması, açık pozisyona yönelik sınırlamaların yanı sıra bankacılık sistemini daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak, sektörün dayanıklılığını geliştirecek ve sektöre güveni kalıcı kılacak yasal ve kurumsal düzenlemeler de devreye sokulmuştur.

Yeniden yapılandırma programının uygulandığı dönemde Türkiye'de bankacılık sektörü hızla toparlanmış ve yüksek sermaye yeterlilik rasyoları ile çalışan ve reel sektöre fon aktarma görevini yerine getiren kurumlar haline gelmiştir. Ancak 2000'li yıllarda dünyada likidite bolluğunun yaratılması finansal serbestleşmeden beklenen gelişmekte olan ülkelerde tasarrufları artırma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Kamu bankalarının günlük borçlanma ihtiyacının azalması ve uygulanan politikalar sonucu kamu kesimi borçlanma gereğinin azalması ile düşen reel faizler likidite bolluğunun yarattığı kredi verilebilir fonların artması ile birleşince banka varlıkları içinde kredilerin payı artmıştır. Yine kısa vadeli yabancı sermaye giriş ile TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması ters para ikamesine yol açarak kaynaklar içinde yabancı paranın payının düşmesine yol açmıştır. Sektörde kriz sonrasında risk algısı yükselmiş döviz kuru riski en düşük seviyede tutulmuştur. Ancak 2007 küresel krizinin genişletici para politikaları ile aşılmaya çalışılması yine likidite bolluğuna yol açmıştır. 2009 yılında daralan ekonomi nedeniyle faiz politikasının büyüme eksenli kullanılmaya başlanması ve Fed'in 2013 yılında para politikasını sıkılaştıracağına yönelik açıklamaları sonrasında TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybı banka fon kaynak ve kullanımlarını hızla değiştirmiştir. Düşük faiz politikası ve kredi kullanımına yönelik teşvikler sonucu banka bilançolarında kredilerin payı son otuz yılın en yüksek seviyesine ulaşmış, mevduatların krediye

dönüşüm oranı yüzde yüzün üzerine çıkmıştır. Ancak tüketici kredilerinin kurumsal kredilerin aleyhine artış göstermesi kredilerin büyümeye verdiği desteği sınırlı tutarken aynı zamanda cari açığın artmasına da hizmet etmiştir. Özellikle 2000 sonrası dönemde, likidite bolluğuna bağlı olarak, genelde TL’nin yabancı paralar karşısında değerli olması finansal serbestleşmeden beklenen tasarruf artışı yerine tüketim artışını kamçulamıştır.

Banka kaynaklarının YP-TL bileşimi 2001 krizi öncesi döneme dönmüş ve önemli oranda para ikamesi yaşanır olmuştur. Bu gelişmede hem reel faizlerin düşmesi hem de TL’nin yabancı paralar karşısında ekonomik ve politik nedenlerle değer kaybetmesi önemli rol oynamıştır.

Özetle finansal serbestleşmeden beklenen tasarruf artışı yoluyla büyüyen finansal sistemin ekonomiye katkı vermesi hedefi Türkiye ekonomisi açısından gerçekleşmemiştir. Finansal serbestleşme sonrasında ülkeye giren fonların ekonomik büyümeye katkı sağlayacak alanlarda kullanılmaması beklenen büyüme ve dolayısıyla tasarruf artışının gerçekleşmesini engellemiştir. Gelişmekte olan ülkeler finansal serbestleşmeden olumlu yönde faydalanabilmeleri için hem finansal sisteme hem de mali yapıya ilişkin düzenlemeleri yapmalıdır. Yine serbestleşme ile yabancı fon girişlerinin artışı ile ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı düzeyde ve uzun süre değerlenmesine izin vermeyecek döviz kuru politikaları uygulamalıdır. Denetim ve düzenlemeler yolu finansal riskler sınırlandırılırken gerçekçi kur politikaları yoluyla da aşırı tüketimin önüne geçilerek hem tasarruf oranları artırılabilir hem de cari açıkların yol açacağı finansal kırılganlıkların önüne geçilebilir.

KAYNAKÇA

Acar Balaylar, N. (2001). Para İkamesi Olgusu ve Makroekonomik Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Achy, L. (2005) Financial Liberalization, Saving, Investment and Growth In MENA Countries, Money and Finance in the Middle East: Mised Oportunities or Future Prospect? , Vol 6.

Atamtürk, B. (1994) . Türkiye’de Kamu Finansman Politikası ve Kriz İlişkisi, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı 31, Yıl 9, Eylül.

Balasa , B. (1989). Finacial Liberalization in Developing Countries, Development Economics The WorldBank, September 1989, WPS 55.

BDDK (2001). Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, www.bddk.org.tr, (01.05.2017).

Çolak, Ö. F. (2012). Türk Bankacılık Sektörünün Şubat 2001 Krizi Sonrası Durumu ve Yeniden Yapılandırma Programı, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012/14.

Çoşkun, N., Ardor, H., N., Çermikli, A., H , Eruygur, H. O., Öztürk, F., Tokathıoğlu, İ., Aykaç, G., Dađlarođlu, T. (2012). Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi, Türkiye Bankalar Birliđi, İstanbul.

Das, D. K. (2004). Sequences in Financial Liberalization in the Emerging-Market Economies: Growth, Volatility or Both?, *Journal of Economic Integration*, 19(4), December.

Demirgüç Kunt, A.ve Detragiache, E. (1998). Financial Liberalization and Financial Fragility, <http://books.google.com>, Nisan 2009, (25.06.2017).

Floro, M. ve Dymski, G. (2007). Financial Crisis, Gender and, Power: An Analytical Framework”, *World Development*, Vol28, No: 7,

<http://www.sciencedirect.com/science/article/B6VC6-40D0KYX-9/2/cba30c45db6dfa21702124207d6a2721>, (20.07.2017).

Kesriyeli, M. (1997). 1980’li Yıllardan Günümüze Para Politikası gelişmeleri, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Yayın NO: 1997/4.

Santana, J. R. ve Garcia, F. (2004). World Financial Liberalization and its Effects on Capital Flows, <http://repec.org/esLATM04/up.13833.1081458674.pdf>, (05.06.2017).

Serdengeçti, S. (2001). 2001 Yılı Para Politikası Raporu, TCMB, Ankara.

TCMB (1988). Yıllık Rapor.

TCMB (2002). TC Merkez Bankası Bankalararası Para Piyasası.

TCMB (2008). Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr, (11.06.2017).

TCMB (2015). Türkiye’de Finansal İstikrar Gelişmeleri, www.tcmb.gov.tr, (10.05.2017).

TBB (2016). Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1959-2016, www.tbb.org.tr, (12.07.2017).

TBB (1999). Bankalarımız 1999, www.tbb.org.tr, (22.07.2017).

TBB (2011). Bankalarımız 2011, www.tbb.org.tr, (22.07.2017).

TBB (2013). Bankalarımız 2013, www.tbb.org.tr, (22.07.2017).

TBB (2016). Bankalarımız 2016, www.tbb.org.tr, (30.07.2017).

Yentürk, N. (1999). Short Term Capital Inflows and Their Impact on Macroeconomic Structure: Turkey in the 1990s, *The Developing Economies*, XXXVII-1, March 1999), www.apec.info/asia/jpapec3/99_01_04.pdf, (15.04.2017).